

УДК 338.43:330.336

Попова О.А., д-р екон. наук, професор
головний науковий співробітник Інституту економіки
та прогнозування НАН України

РОЗВИТОК БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

Узагальнено досвід Німеччини щодо реалізації багатофункціональної – економічної, соціальної та екологічної – ролі сільського господарства у суспільстві. Проаналізовано напрями і тенденції фінансового забезпечення аграрного і сільського розвитку, зокрема, видатки профільних міністерств Німеччини та України, і виявлено структурні відмінності. Розглянуто окремі напрями і схеми аграрної політики і практики, які реалізуватимуться з 2015 р., а саме посилення "позеленіння" (грінінг) і перерозподіл коштів на користь сільського розвитку (модуляція)¹.

К л ю ч о в і с л о в а : сільське господарство, тваринництво, сімейні фермерські підприємства, витрати бюджету міністерства, економічна підтримка, соціальне забезпечення у сфері сільського господарства, екологізація.

J E L : Q15, Q18

Активізація євроінтеграційних прагнень України актуалізує необхідність вивчення досвіду країн – членів ЄС з розвитку сільського господарства і гармонізації його з сільським розвитком. У Німеччині справедливо вважають, що сільське господарство є не лише частиною економіки, але й частиною суспільства, культури та навколишнього середовища, і нові виклики посилюють їх взаємозв'язок [1, с. 3].

Масштаб, структура і результати сільськогосподарського виробництва

Частка валової доданої вартості (ВДВ) сільського господарства у Німеччині становить 0,9% від загального ВДВ країни, що за обсягом перевищує 20 млрд євро. У галузі працює 2% усього зайнятого населення, а загалом в агропромисловому комплексі – майже 10%, що становить 4 млн осіб [1, с. 7]. Землі сільськогосподарського призначення охоплюють майже половину території.

Україна за усіма показниками розвитку сільського господарства поступається Німеччині, хоча деякі з них виглядають вищими – на порядок вища частка ВДВ галузі, вища зайнятість, сільськогосподарське освоєння території. *Істотно нижчий рівень продуктивності праці у сільському господарстві* – ВДВ у розрахунку на працівника на порядок нижчий, урожайність зернових – вдвоє нижча. Склалася деформована структура сільського господарства з переважанням продукції рослинництва (займає 76% у виторгу сільськогосподарських підприємств). Тоді як у Німеччині тваринництво є основним джерелом доходів у сільському господарстві і від продажу його продукції отримують майже 60% виторгу (від продажу молока – 26%, свиней – 16, ВРХ – 8, яєць і птиці – 6%). У загальному обсязі виторгу (секторний баланс) продаж зернових культур забезпечує понад 10%, квітів,

¹ Публікацію підготовлено за виконання НДР "Формування державної політики сільського розвитку на основі адаптаційного потенціалу громад", державний реєстраційний № 0112U002418.

Економіка сільського господарства

декоративних рослин, розсади деревних культур і плодкових дерев – 8, фруктів і овочів – 7% [2, с. 16].

Урізноманітнена структура аграрного виробництва зі сформованими ланцюгами доданої вартості зменшує його вразливість. Згідно з "Агрополітичною доповіддю 2015", у 2013/14 господарському році фінансові показники рослинницьких підприємств значно знизились, зокрема, прибуток від основної діяльності у розрахунку на підприємство – на 20%. Підприємства молочного скотарства після трьох років спаду фінансових показників покращили свої результати – прибуток зріс на 32%, а відгодівельні підприємства після двох років істотного зростання забезпечили досить незначне збільшення фінансових показників – прибуток підвищився на 0,6%.

Таблиця 1

Показники масштабу і продуктивності сільського господарства у Німеччині та Україні

Показник	Німеччина, 2012 р.	Україна, 2013 р.
<i>Масштаб і структура сільського господарства</i>		
Частка ВДВ сільського господарства, % загального ВДВ	1	10
Зайнято у сільському господарстві, % загальної зайнятості	2	17
Частка земель сільгосппризначення, % загальної площі	48	71
Орні землі на жителя, га	0,15	0,71
Припадає худоби на 1 га сільгоспугідь, ум. гол.	1	0,3
Середня площа сільськогосподарського підприємства, га	59	460
Частка виторгу від реалізації тваринницької продукції у загальному виторгу сільськогосподарських підприємств, %	60	24
ВДВ сільського господарства у розрахунку на працівника (у постійних цінах 2005 р.), тис. дол.	36,7	3,6
Вихід зерна, ц/га	69	32
<i>Соціальні параметри</i>		
Частка сільського населення, % усього населення	26	31
Частка витрат на харчування у загальних витратах населення, % усіх витрат	10	52

Джерело: розраховано за даними: Data. Indicators. Agricultural&Rural Development [Електронний ресурс] / The World Bank. – 2012. – Доступний з : <http://data.worldbank.org/indicator>; Agrarpolitischer Bericht der Bundesregierung 2015. Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft [Електронний ресурс]. – Доступний з : http://www.bmel.de/SharedDocs/Downloads/Broschueren/Agrarbericht2015.pdf?__blob=publicationFile;

Сільське господарство України 2013 : стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2014. – С. 52, 79, 117; Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік : стат. бюлетень / Державна служба статистики України. – К., 2014. – С. 12.

Сільське господарство Німеччини базується на сімейному фермерстві – 94% сільськогосподарських підприємств є сімейними (за юридичною формою – індивідуальні підприємства, що належать одному власнику) [1, с. 8]. Вони виробляють основну частину сільськогосподарської продукції. 60% зайнятих у галузі є членами сімей власників підприємств, 15% – найманими працівниками, зайнятими

повний і неповний робочий день. Крім цього, у галузі зайнято близько 23% працівників як сезонна робоча сила [2, с. 14].

Середня площа сільгоспугідь одного господарства у Німеччині становить 59 га [3]. У сільськогосподарських підприємствах в Україні середня площа на порядок вища – 460 га, при цьому 10% підприємств мають понад 3 тис. га угідь. І хоча в Німеччині теж спостерігається тенденція скорочення кількості сільськогосподарських підприємств (за 10 років на дещо більше 20%) і збільшення їх розміру (у 1999 р. було 36 га, у 2007 р. – 46 га), це поступовий багаторічний процес. За даними "Агрополітичної доповіді 2015" про результати діяльності аграрного сектора з 2011 р., спостерігається уповільнення темпів скорочення сімейних фермерських підприємств. Продовжує зменшуватись кількість підприємств площею до 100 га, проте 70% німецьких сільгоспідприємств господарюють на площі менше 50 га сільгоспугідь.

Підприємства з основним доходом за рахунок сільського господарства становлять 45%, а у більше половини підприємств доходи з інших джерел перевищують доходи від сільського господарства.

Під вирощування зернових, які є основною культурою, відводиться 59% посівної площі (в Україні – 56%). Середній обсяг виробництва зерна – 45 млн т (у урожайний 2009 р. було зібрано 50 млн т) за урожайності 70 ц/га.

У Німеччині порівняно з Україною, за меншої площі сільгоспугідь у 2,5 разу, поголів'я худоби значно більше: ВРХ – майже у 3 рази, у тому числі корів – у 1,6 разу, свиней – у 3,4 разу і лише птиці більше в Україні – в 1,8 разу. Причому поголів'я худоби дещо збільшується (у 2013 р.), в основному за рахунок молочних корів, свиней і птиці. Українські ферми у 3–4 рази більші за поголів'ям худоби, особливо

з утримання птиці – у 146 разів (табл. 2), і гігантоманія посилюється. На 1 га угідь у Німеччині припадає 1 умовна голова худоби, що відповідає раціональній нормі з погляду забезпечення поповнення на цьому гектарі виведених з урожаєм поживних речовин за рахунок органічних добрив. В Україні цей показник у більш як 3 рази нижчий, що засвідчує недостатню забезпеченість оргдобривами.

Таблиця 2

Розрахункові розміри середньої ферми за поголів'ям худоби у Німеччині та Україні

Показник	Німеччина	Україна	Показник в Україні до Німеччини, разів
Приходиться на підприємство, що утримувало худобу, гол.: корів	43	176	4
свиней	400	1188	3
овець і кіз	85	237	3
птиці	1400	204447	146

Джерело: розраховано за: Сельское хозяйство Германии. Достижения в цифрах и фактах [Електронний ресурс]. – 2010. – С. 15. – Доступний з : www.bmelv.de/SharedDocs; Сільське господарство України 2013 : стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2014. – С. 119–122.

За обсягом виробництва продукції тваринництва Німеччина посідає друге місце в ЄС після Франції, продукції рослинництва – четверте, поступаючись Франції, Італії, Іспанії. З часткою ринку у 20% вона є найбільшим виробником свинини в ЄС,

Економіка сільського господарства

а з часткою у 15% – другим за величиною виробником яловичини і телятини. Тут виробляється найбільше молока серед країн-членів.

Обсяг експорту аграрної продукції з Німеччини збільшується, і **за рахунок експорту сільське господарство отримує четвертину свого виторгу** [1, с. 17]. План дій Міністерства продовольства, сільського господарства і захисту прав споживачів ФРН "Сприяння експорту аграрної продукції" передбачає відповідні заходи для малих і середніх підприємств, зокрема, щодо їх участі у зарубіжних торгових виставках, освоєння нових ринків, візитів делегацій тощо.

Рівень забезпечення продуктами сільського господарства за рахунок внутрішнього виробництва у Німеччині становить 90%. **Кожний громадянин витрачає на харчування у середньому 10% усіх своїх витрат** [1, с. 19], тоді як в Україні частка витрат на харчування значно вища – на рівні 52% [4, с. 167]. У рамках ЄС громадяни тільки у Великій Британії, Ірландії, Люксембурзі (по 8%) і Австрії (9,4%) витрачають на харчі менше коштів. Німеччина серед інших країн Європейського Союзу вирізняється доступністю цін на продукти харчування.

Економічна підтримка доходів фермерів

Підтримка фермерів у Німеччині здійснюється, як і у інших країнах ЄС, за двома такими структурними блоками ("двома опорами" Спільної аграрної політики ЄС): ринкові заходи (експортні субсидії, прямі платежі тощо) і заходи сільського розвитку (з реалізації багатofункціональної ролі сільського господарства, диверсифікації зайнятості сільського населення, агроекологічні заходи тощо). Відповідно до європейських засад відбувається **поступовий перерозподіл коштів з блоку "ринкової підтримки" на користь підтримки сільського розвитку** (за схемою "модуляція"). Проте важливо, що за реформувань сільгоспвиробники, як і раніше, отримують, як стверджують очільники відомчого міністерства, співрозмірну підтримку їхнього доходу [5].

На фінансування розвитку сільського господарства і сільського розвитку на період 2007–2013 рр. передбачалося щорічно понад 2,5 млрд євро [1, с. 25]. Прямі виплати і дотації (єдині виплати фермерам, компенсаційні платежі, виплати у рамках заходів з охорони навколишнього середовища, компенсації на використовуваний у сільському господарстві дизель), що позиціонуються як важливий елемент стабілізації доходів фермерів, становили майже 52% сільськогосподарських прибутків. Особливою турботою уряду є підтримка доходів молочних господарств, у них прямі платежі і дотації становили 82% їх прибутку (2008/09 господарський рік) [1, с. 9].

Слід зазначити, що одержуваний прибуток (включаючи витрати на персонал) у підприємствах основного типу (фермерських господарствах, які ведуться одноосібно чи сім'ями, в яких половину чи більше всіх доходів становлять доходи від праці у своєму господарстві) на одного працюючого, як правило, є нижчим, ніж середня заробітна плата одного працюючого за наймом (23 тис. євро проти 27 тис. євро у середині 2000-х років) [2, с. 16]. У обсягах прибутку сільськогосподарських підприємств відзначається досить велике варіювання, що пояснюється відмінностями у розмірах і формах підприємств, а також природними локальними умовами.

Найвагоміший вклад у забезпечення доходів і страхування ризиків німецьких фермерів вносять незв'язані виплати у сільському господарстві (тоді як раніше платежі були пов'язані з обсягами виробництва сільськогосподарської продукції) – на гектар оброблюваних угідь, премії на підприємство залежно від економічної

потужності. Відповідно до нової системи незв'язаної підтримки у сільському господарстві

у рамках САП ЄС (базові правові акти схвалені у грудні 2013 р.) у ФРН було ухвалено закон від 26.02.2014 р. про здійснення незв'язаної підтримки для сільськогосподарських підприємств з 2015 р. Важливими компонентами цього закону є **посилення екологізації сільського господарства** як умови отримання незв'язаної держпідтримки (підхід "екообумовленість"), та **розширення підтримки малих і середніх підприємств**.

Розширення підтримки малих і середніх підприємств забезпечуватиметься у рамках уведеної в 2014 р. *перерозподільчої держпідтримки для перших гектарів*. А саме, **малі та середні підприємства отримують надбавку до рівня погектарної підтримки в розмірі 50 євро для перших 30 га і 30 євро для наступних (подальших) 16 га** [5]. Для молодих сільгоспвиробників передбачена додаткова надбавка у розмірі 44 євро на 1 га. Максимальна держпідтримка для підприємств обмежується.

За нинішніх кризових явищ передбачена цільова програма для сільського господарства, що допомагає фермерам справитися зі складною ситуацією з доходами. Програма підтримки ліквідності в розмірі 25 млн євро передбачає пільгові відсоткові ставки за кредитами, які виділяються Сільськогосподарським рентним банком, на ці позики надаються державні гарантії.

Вагома підтримка соціального забезпечення фермерів

Важливою складовою аграрної політики Німеччини є **соціальне забезпечення фермерів**. Суспільство загалом і Федеральне міністерство продовольства і сільського господарства (раніше – Федеральне міністерство продовольства, сільського господарства і захисту прав споживачів) турбуються про те, щоб у селян була впевненість, що вони і члени їхніх сімей належним чином застраховані у плані пенсійного забезпечення, при нещасних випадках і хворобі, за потреби в догляді чи на випадок смерті члена сім'ї. За значного зменшення кількості людей, які відраховують внески в систему соціального страхування, і значно повільнішого скорочення кількості одержувачів пенсій і допомоги, проводиться адаптація системи соціального

страхування в сільському господарстві до мінливих вимог. Розпочаті реформи у цій сфері переслідують цілі модернізації організаційних структур, надійність надання коштів з федерального бюджету, більш справедливий розподіл внесків.

У країні вважають, що для специфічної системи соціального забезпечення у сільському господарстві, зважаючи на особливості галузі, *необхідне солідарне, спільне фінансування* всім суспільством, оскільки це було би непосильним завданням для однієї категорії платників податків – активно працюючих фермерів. Тому платежі на потреби соціальної політики у сфері сільського господарства є **незмінно основною статтею витрат федерального бюджету, вони становлять майже 2/3 усіх витрат Федерального міністерства** продовольства, сільського господарства і захисту прав споживачів. Для цих цілей у 2013 р. виділено 3,7 млрд євро (табл. 3).

За рахунок цільових коштів соціальної політики у сфері сільського господарства фінансуються такі заходи (2013 р.):

- не покриті за рахунок внесків та інших надходжень витрати на забезпечення сільгоспвиробників по старості (пенсійне забезпечення). Це найвагоміша стаття витрат – 58% витрат на соціальну політику в сільському господарстві;
- витрати на послуги медичного страхування для пенсіонерів чи осіб похилого віку, які проживають на виділі – 36%;

Економіка сільського господарства

- зниження внесків підприємців на страхування від нещасних випадків у сільському господарстві – 4%;
- виплати за достроковий вихід на пенсію – 1%.

Також фінансувалися додаткові компенсаційні виплати колишнім найманим працівникам сільського і лісового господарства, які зазнали матеріального збитку, і спільне страхування для дітей.

За пройдені періоди сумніви щодо цільових коштів бюджету на соціальну політику у сфері сільського господарства не виникли жодного разу і ці кошти не скорочувалися. Лише з 2011 р. витрати бюджету Федерального міністерства продовольства, сільського господарства і захисту прав споживачів на соціальну політику скоротилися, зокрема, у 2013 р. – на 30 млн євро порівняно з 2012 р. Спостерігається зменшення обсягів на пенсійне забезпечення, страхування від нещасних випадків, разом із тим збільшуються витрати на медичне страхування.

Таблиця 3

Спрямування витрат бюджету Федерального міністерства продовольства, сільського господарства і захисту прав споживачів Німеччини, 2012–2013 рр., млн євро

Категорія витрат	2012 р.	2013 р.	2013/2012, +, -	Структура, витрат, %
Соціальна політика у сфері сільського господарства, всього	3692	3662	-30	69,5
У тому числі:				
пенсійне забезпечення	2170	2142	-28	40,6
медичне страхування	1280	1305	25	24,8
страхування від нещасних випадків	175	151	-25	2,9
достроковий вихід на пенсію	38	35	-4	0,7
додаткове пенсійне страхування	28	29	1	0,5
Загальне завдання "Поліпшення аграрної структури та охорони узбережжя"	600	600	0	11,4
Захист прав споживачів	139	143	4	2,7
НІОКР	391	417	26	7,9
Виробництво біоенергетичної та відновлюваної сировини	59	60	1	1,1
Розширення зовнішньоекономічних зв'язків, включаючи внески в міжнародні організації	59	60	1	1,1
Екологічне сільське господарство	16	17	1	0,3
Міністерство і підконтрольні відомства	152	185	33	3,5
Інші витрати	139	134	-5	2,5
Всього	5280	5269	-11	100,0

Джерело: Інформація о программах субсидирования в Германии [Електронний ресурс]. – Доступний з : http://www.ved.gov.ru/reg/info/documentation/search_documents/?action=showproduct&id=4304&parent=0&start=13

Таблиця 4

Спрямування витрат бюджету Міністерства аграрної політики і продовольства України, на 2015 р.

Основні напрями витрат	Обсяг, млн грн	Структура витрат, %
Апарат міністерства	871,4	39,3
Загальне керівництво та управління	44,3	2,0
Фінансова підтримка заходів у агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	300,0	13,5
Державна підтримка галузі тваринництва	250,0	11,3

Витрати Аграрного фонду	100,0	4,5
Наукові дослідження та науково-технічні розробки	79,8	3,6
Збільшення статутного капіталу НАК "Укragenrolізинг"	54,0	2,4
Видатки служб і агентств (ветеринарної медицини і фітосанітарної справи, рибного господарства, лісових ресурсів)	1290,7	58,1
У т. ч. на керівництво та управління у сферах їх відповідальності	214,6	9,7
Здійснення державного контролю у галузі сільського господарства	57,4	2,6
Всього	2219,6	100,0

Джерело: розраховано за: Закон України "Про Державний бюджет України на 2015 рік" від 28.12. 2014 р. № 80 // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 5. – Ст. 37.

Порівнюючи витрати бюджетів профільних міністерств двох країн, видно, що у Німеччині видатки спрямовуються на цільових бенефіціантів – сільськогосподарських виробників, тоді як в Україні їх отримувачами є інші суб'єкти – проміжні ланки по відношенню до сільгоспвиробників (Аграрний фонд, НАК "Укragenrolізинг", банківські установи тощо). Малою мірою фінансуються соціальні напрями сільськогосподарського спрямування, тоді як екологічні практично відсутні (табл. 4). Зате звертає на себе увагу висока частка витрат бюджету Міністерства аграрної політики і продовольства України на "керівництво та управління" міністерства і підконтрольних йому служб і агенцій – 11,7% проти 3,5% у бюджеті Федерального міністерства продовольства, сільського господарства і захисту прав споживачів Німеччини.

Політика розвитку сільських територій

Федеральне міністерство продовольства, сільського господарства і захисту прав споживачів Німеччини вважає своїм обов'язком сприяти розвитку села у комплексі різних сфер політики. Реалізуються такі сучасні цілі розвитку села:

- посилення економічної потужності і диверсифікація, створення нових робочих місць;
- відповідна потребам адаптація технічної і соціальної інфраструктури;
- розв'язання проблеми відпливу і постаріння населення;
- покращення перспектив для молоді;
- створення системи землекористування, яке б не забруднювало навколишнє середовище;
- об'єднання природоохоронних і рекреаційних функцій сільських територій;
- збереження і охорона культурного ландшафту.

Змістовним і фінансовим ядром для розроблення програм на рівні федеральних земель є загальне завдання "Поліпшення аграрної структури і охорони узбережжя" (як рамкова програма). Федеральні землі розробляють програми розвитку сільських територій, де визначають конкретні заходи та інструменти сприяння цьому розвитку. Програма фінансово підтримується ЄС і федеральною владою, і в її рамках реалізується широкий спектр заходів з розвитку аграрної структури та інфраструктури, як, наприклад, дотації на поширення широкосмугового зв'язку, розвиток децентралізованого енергопостачання за рахунок відновлюваних джерел енергії, на невідкладні заходи з охорони узбережжя у зв'язку зі змінами клімату.

Сільське господарство залишається основним менеджером на сільських територіях, "оформлювачем" сільських пейзажів. Розширюється зайнятість у сфері відновлюваної сировини (виробництво технічної сировини і енергетичних культур).

Економіка сільського господарства

Разом із тим сільські території Німеччини вже давно слідують глобальній тенденції просування до суспільства послуг, і, як наслідок, – майже 2/3 валової доданої вартості

в сільських регіонах створюється у секторі послуг.

У рамках схеми перерозподілу коштів підтримки з ринкової на користь сільського розвитку на період 2015–2019 рр. передбачено **щорічне надання 4,5% від максимальної суми національного бюджету незв'язаної держдопомоги як додаткових засобів для програми розвитку сільських територій (ELER) [5].** Усього для федеральних земель (суб'єктів Федерації) на ці підпрограми по сталому розвитку сільського господарства буде надано 1,1 млрд євро. Планується використати ці кошти для підтримки сільгоспвиробників у районах з підвищеною часткою природних лук, на утримання жуйних тварин, на утримання тварин у сприятливих для них формах, для погектарної підтримки за підпрограмами захисту аграрного навколишнього середовища і захисту клімату.

Екологічні аспекти ведення сільського господарства

Фермери **зобов'язані дотримуватися належної сільськогосподарської практики.** Федеральний уряд унормував і конкретизував вимоги такої практики у правових приписах. Прямі субсидії у рамках аграрної політики ЄС виплачуються фермерам

у повному обсязі "у пакеті" – лише за умови дотримання ними встановлених вимог належної сільськогосподарської практики і визначених принципів "cross compliance" як правових приписів ЄС [6, с. 12]. Основна вимога – щоб сільськогосподарські землі зберігалися у хорошому сільськогосподарському і екологічному стані, а "cross compliance" (взаємні зобов'язання, "екообумовленість") стосується виконання сільгоспвиробниками зобов'язань з охорони навколишнього середовища, забезпечення безпеки харчових продуктів, охорони здоров'я тварин та їх захисту.

У країні встановлені **жорсткі правила щодо утримання сільськогосподарських тварин,** регулюється відповідальне тваринництво. Захист тварин закріплено в конституції як мету держави. В інтересах такого захисту з урахуванням вимог ЄС і національних приписів введені форми утримання сільськогосподарських тварин, які відповідають усім екологічним вимогам. Для утримання однієї тварини певного виду і ваги визначені мінімальні параметри площі, яких потрібно дотримуватися. Не вітається **утримання корів у приміщеннях з прив'язним способом, свиней – без підстилки, кур-несучок у кліткових батареях** (теперішні види їх утримання – у пташниках, невеликими групами з вільновигульним, підлоговим способом).

Пасовища постійного використання займають у країні 28% сільськогосподарських угідь. Фермерам надається підтримка за програмою "Молоко з луків і пасовищ", на яку у 2010 р. було виділено 300 млн євро: дотації на сінокісно-пасовищні угіддя виробників молока становлять 37 євро на гектар луків і пасовищ та дотації в розмірі 21 євро на одну голову дійної корови. Вигони, луки і пасовища відносяться до найбагатших флорою площ Німеччини. І саме агроекологічні програми з охорони навколишнього середовища є важливим інструментом для збереження фермерами біологічного різноманіття в аграрній екосистемі, для цих цілей виділяється 600 млн євро [1, с. 27]. Агроекологічні програми проводяться на 29% сільгоспугідь і спрямовані насамперед на збереження різноманітної сівозміни, регіонально адаптованих сортів і порід, підтримку розвитку екстенсивних лук і пасовищ.

У рамках федеральної програми "Екологічне землеробство" надається підтримка фермерам, проводяться навчальні курси, просвітницькі та інформаційні заходи. Дедалі більше підприємств переходять на екологічні методи господарювання. Якщо у 1996 р. частка таких підприємств становила лише 1,3% (7,4 тис. од.) із загальною часткою площі сільгоспугідь 2,1%, то в 2008 р. їх частка досягла 5,3% (19,8 тис. од.) із площею 5,4% земель сільськогосподарського призначення [1, с. 16].

У контексті посилення екологізації при веденні сільського господарства в рамках ЄС, так званого "позеленіння" (Greening), закон ФРН від 26.02.2014 р. унормовує, що **30% суми незв'язаної держпідтримки залежатиме від технологій сільськогосподарського виробництва**, які сприяють захисту клімату і навколишнього середовища [5]. Для їх отримання сільгоспвиробники повинні виконувати встановлені зобов'язання, а саме: з охорони природних лук і пасовищ, вирощувати більш широкий набір культур у сівозміні (до речі, за загального підходу – не менше трьох культур), а також виділяти частину ріллі під "землі особливого використання для екологічних цілей".

ЄС законодавчо закріплює, щоб з 2015 р. сільськогосподарські підприємства **принципово виділяли 5% їх ріллі під "землі особливого використання для екологічних цілей"**, ці землі повинні використовуватися для живих огорож, захисних зон водойм тощо. У Німеччині законом від 26.02. 2014 р. передбачено ряд варіантів використання таких земель. Зокрема, при особливих передумовах допустиме їх сільськогосподарське використання, наприклад, під вирощування бобових культур (з метою фіксації азоту в ґрунті), вирощування проміжних культур (покров ґрунту). При цьому різна екологічна цінність видів використання земель для екологічних цілей враховуватиметься за допомогою зважених коефіцієнтів, наприклад, для вирощування проміжних культур цей коефіцієнт становить 0,3 (означає, що під ці культури потрібно відвести значно більшу площу, щоб її співставити у еквіваленті з 1 га землі для екологічних цілей).

Висновки

Таким чином, досвід Німеччини з реалізації багатофункціональної ролі сільського господарства і вагомого її значення для сталого сільського розвитку і довготривалого суспільного прогресу є показовим. Це стосується розвитку сімейного фермерства, диверсифікації аграрного виробництва з високою часткою тваринницької продукції та формуванням ланцюгів доданої вартості, гармонізації аграрного і сільського розвитку, особливої соціальної політики у сфері сільського господарства, екологізації сільськогосподарської практики тощо. Безперечно, не маючи таких можливостей для бюджетної підтримки сільськогосподарських виробників, які є у Німеччині (за рахунок коштів ЄС, федерального бюджету і коштів федеральних земель), Україні доцільно використати уроки застосування схем реалізації економічних, соціальних і екологічних завдань у "пакеті" з досягненням "подвійного виграшу" (коли виділена гривня державної допомоги, крім виконання певної економічної функції, забезпечує ще й дотримання мінімальних екологічних вимог щодо ведення сільського господарства), для переорієнтації спрямування державної допомоги відповідно до засад Спільної аграрної політики ЄС.

Список використаних джерел

1. Сельское хозяйство Германии. Достижения в цифрах и фактах. 2010 [Електронний ресурс] / Федеральное министерство продовольствия, сельского хозяйства и защиты прав

- потребителей Федеративной Республики Германия. – Доступный з : www.bmelv.de/SharedDocs
2. Развитие сельских территорий в Германии. Информационный материал. 2010 [Электронный ресурс]. – Доступный з : www.agrardialog.ru/files/.../razitie_selskih_territoriy_v_germanii.pdf
3. Agrarpolitischer Bericht der Bundesregierung 2015. Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft [Электронный ресурс]. – Доступный з : http://www.bmel.de/SharedDocs/Downloads/Broschueren/Agrarbericht2015.pdf?__blob=publicationFile
4. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2013 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. / Державна служба статистики України. – Ч. I. – К., 2014.
5. Новая система европейской несвязанной поддержки в сельском хозяйстве с 2015 года. Реализация в Германии [Электронный ресурс]. – Доступный з : http://agrardialog.ru/files/prints/novaya_sistema_evropeyskoy_nesvyazannoy_podderzhki_v_sel'skom_hozyaystve_s_2015_goda_realizatsiya_v_germanii.pdf
6. Аграрный доклад, 2011. Краткое резюме [Электронный ресурс] / Федеральное министерство продовольствия, сельского хозяйства и защиты прав потребителей Федеративной Республики Германия. – Доступный з : http://www.bmelv.de/SharedDocs/Downloads/EN/Publications/Russian/German-Gov-Agriculture-Report-2011.pdf?__blob=publicationFile

Надійшла до редакції 02.06.2015 р.

*Попова О.Л., д-р екон. наук, професор
главный научный сотрудник Института экономики и прогнозирования НАН Украины*

РАЗВИТИЕ МНОГОФУНКЦИОНАЛЬНОГО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА: ОПЫТ ГЕРМАНИИ

Обобщен опыт Германии относительно реализации многофункциональной – экономической, социальной и экологической – роли сельского хозяйства в обществе. Проанализированы направления и тенденции финансового обеспечения аграрного и сельского развития, в частности, расходы профильных министерств Германии и Украины, и выявлены структурные отличия. Рассмотрены отдельные направления и схемы аграрной политики и практики, которые будут реализовываться с 2015 г., а именно грининг и перераспределение средств в интересах сельского развития (модуляция).

***Ключевые слова:** сельское хозяйство, животноводство, семейные фермерские предприятия, расходы бюджета министерства, экономическая поддержка, социальное обеспечение в сфере сельского хозяйства, экологизация.*

***Olga Popova, Doctor of Economics, Professor, Principal Researcher,
Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine***

DEVELOPMENT OF A MULTIFUNCTIONAL AGRICULTURE: GERMAN EXPERIENCE

The article generalizes the experience of Germany to in the realization a multifunctional (economic, social and environmental) role of agriculture in society. Significantly exceeding the macroeconomic indicators of agriculture in Germany (in Ukraine, the sector's share in GVA is an order higher, and the rates of employment and agricultural use are higher), Ukraine is significantly inferior in terms of productivity: agricultural GVA per employee is an order lower grain yield per harvested area is half as in Germany. Ukraine has a distorted structure of agriculture with a predominance of crop production (accpounts for 76% of farm revenues), while in Germany the main source of incomes in agriculture is livestock (providing 60% of revenues).

Based on the analysis of the two countries' agricultural profile ministries, the author reveals significant structural differences in the direction of budget expenditures (in Germany, 2/3 is constantly spent on social policy in agriculture), as well as beneficiaries of aid funds (in Ukraine it is not the farmers, but intermediate entities).

The author considers individual directions and patterns of agricultural policy and practices to be implemented beginning with 2015 pursuant to the tasks of the EU Common Agricultural Policy. Namely strengthening the "greening" with the legal consolidation of the provision that 30% of decoupled support will depend on favorable (for the environment and climate) technologies in agricultural production. In the interests of rural development, the tasks include an annual grant of 4.5% of the maximum amount of the national budget as decoupled government aid (European Scheme "Modulation").

Keywords: *agriculture, livestock, family farms, ministry's budget expenditures, economic support, social security in agriculture, greening*

References

1. Selskoe hozyaystvo Germanii. Dostizheniya v tsifrah i faktah. 2010. Federalnoe ministerstvo prodovolstviya, selskogo hozyaystva i zaschityi prav potrebiteley Federativnoy Respubliki Germaniya [Agriculture in Germany. Advances in facts and figures. 2010. The Federal Ministry of food, agriculture and consumer protection of the Federal Republic of Germany]. Retrived from www.bmelv.de/SharedDocs [in Russian].
2. Razvitie selskih territoriy v Germanii. Informatsionnyiy material. 2010 [Development of rural areas in Germany. Information material. 2010]. Retrived from www.agrardialog.ru/files/.../razitie_selskih_territoriy_v_germanii.pdf [in Russian].
3. Agrarpolitischer Bericht der Bundesregierung 2015. Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft. Retrived from http://www.bmelv.de/SharedDocs/Downloads/Broschueren/Agrarbericht2015.pdf?__blob=publicationFile [in German].
4. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2013 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy), ch. I [The costs and resources of households in Ukraine in 2013 (according to a sample survey of household living conditions of Ukraine). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014 [in Ukrainian].
5. Novaya sistema evropeyskoy nesvyazannoy podderzhki v selskom hozyaystve s 2015 goda. Realizatsiya v Germanii [The new system of decoupled support to European agriculture in 2015. Implementation in Germany]. Retrived from http://agrardialog.ru/files/prints/novaya_sistema_evropeyskoy_nesvyazannoy_podderzhki_v_selskom_hozyaystve_s_2015_goda_realizatsiya_v_germanii.pdf [in Russian].
6. Agrarnyy doklad, 2011. Kratkoe rezyume. Federalnoe ministerstvo prodovolstviya, selskogo hozyaystva i zaschityi prav potrebiteley Federativnoy Respubliki Germaniya [Agricultural Report, 2011. A brief summary. Federal Ministry of Food, Agriculture and Consumer Protection of the Federal Republic of Germany]. Retrived from http://www.bmelv.de/SharedDocs/Downloads/EN/Publications/Russian/German-Gov-Agriculture-Report-2011.pdf?__blob=publicationFile [in Russian].

